

CSEHI ÁGOTA

KODÁLY ZOLTÁN ÉLETÉNEK ÉS ALKOTÓMUNKÁSSÁGÁNAK SZLOVÁKIAI VONATKOZÁSAI

Kodály Zoltán (1882-1967) neve és alkotómunkássága széles körökben ismert. E kiváló mester születésének 135. és halálának 50. évfordulójára emlékezzünk tisztelttel ez évben, akit kétség kívül a 20. századi zene egyik legnagyobb és legmeghatározóbb személyiségének, alakjának tekintünk.

Mint ismeretes, Kodály munkásságának középpontját a népzene alkotta, annak gyűjtése, lejegyzése, szisztematizálása, tudományos vizsgálatai és népszerűsítése. Kodály továbbá a múlt század ének-zene oktatásának reformátora, a kórusmozgalom elindítója, az „éneklő ifjúság” odaadó mozgatórugója. Ízig-vérig pedagógus és nevelő volt, a szó legnemesebb értelmében. Szinte egész életét és életművét a nevelői szándék irányította. A népzene épített zenepedagógiai elveit és koncepcióját idehaza és külföldön is sikerrel adaptálták az oktatásba. Célja: minél szélesebb tömegeket bevonni a zenélésbe, éneklésbe, együttmuzsikálásba, beleértve a legkisebb korosztályt és a hivatásos zenészeket is. Ebben rejlett életének motója, életművének küldetése: „legyen a zene mindenkié!” Mert a zenélésben, éneklésben annak jótékony hatását látta. „Zenével nemcsak zenélni tanulunk. Az ének felszabadít, bátorít, gátlásokból, féltékenységből kigyógyít, koncentrált, testi-lelki diszpozíciót javít; munkára kedvet csinál, alkalmasabbá tesz, fgye-

lemre, fegyelmre szoktat. Egész embert mozgat, nemcsak egy részét.”¹

Kodály életműve szlovákiai körökben is ismert. Az érdeklődés középpontjában mindenekelőtt zenepedagógiai munkássága és koncepciója áll. Ezzel ellentétben Kodály szlovákiai kapcsolatairól, vonatkozásairól kevés szó esik. Ezért most épp ezeket az összefüggéseket, információkat elevenítjük fel.

KODÁLY GYERMEKKORA GALÁNTÁN ÉS DIÁKÉVEI NAGYSZOMBATBAN

Kodály nem származott a Felvidékről, mégis Galántát tartotta szülőföldjének. „Félig-meddig galántai vagyok magam is: ott töltöttem gyermekkorom legboldogabb hét esztendejét” – olvashatjuk Kodály Zoltán hátrahagyott írásaiban.² Három évesen került Galántára, pontosan 1885. november 20-án, amikor apját, Kodály Frigyest a MÁV ebbe a városba helyezte szolgálatba. A galántai népiskola tanulója 1888. szeptemberben lett. Mint ezt az imént idéztük, Kodály Galántán gyermekkorá legszebb hét esztendejét töltötte, amelyeket élete folyamán élő emlékként őrzött. Nagy hatást gyakoroltak rá az itt töltött évek. Mindenekelőtt a galántai cselédek, Rozi és Ágnes énekei, az iskolatársai, vagyis a „mezítlásos pajtások”, akikre emlékezve később a *Bicinia Hungarica* c. művét írta. A következő meghatározó

élményt a „cigánysor” és a cigányzene megismerése jelentette, illetve a „galántai banda”, Mihók primással az élen. „Híres volt akkor is még a galántai banda. A három emberelőtti előtti táncaikból ugyan már egyet sem tudtak. De ez volt az első zenekar, amit hallanom adatott [...] Egy névnap vacsorán, az előszobában muzsikált egy négytagú cigány banda (a galántai állomásfőnöknek akkoriban tellett az ilyesmire). Középről hallgattam és néztem őket, sőt egy szünetben fölmásztam a bőgőre.”³

A Kodály család hét évet töltött Galántán. 1892-ben változás állt be a család életében, az édesapát ezúttal a történelmi múltú városba, Nagyszombatba helyezték át. Az itt töltött évek szintén nagy hatással voltak Kodályra. Tíz évesen, pontosan 1892. május 10-én a nagyszombati Érseki Főgimnázium diákja lett. A gimnáziumban elismert tanárok oktatták, és itt ismerkedett meg és kötött barátságot a kiváló szlovák zeneszerzővel, Mikuláš Schneider-Trnavskýval is.⁴ Az ifjú Kodály a gimnáziumi évek alatt kezdte meg zenei tanulmányait, nagyrészt önművelőként. Megtanult gordonkázni, alapfokon zongorázni, valamint hegedűn és brácsán is játszott. Mindenekelőtt a házi kamaramuzsikálásban és a gimnáziumi zenekar munkájában vett részt.

A gimnáziumi évei alatt születtek meg első ifjúkori kompozíciói is. Meg-

írta *d moll nyitányát*, a templomi kórus részére az első *miserészszeleiteit*, az *Ave Mariát* szóló énekhangra, orgonára, a *Stabat Matert*, egy *triót* Haydn és Mozart mintájára. 1898 februárjában a gimnázium zenekara bemutatta Kodály *d moll nyitányát*, amelyben a szerző felváltva csellózott és dobolt. A fúvósokat a városi tűzoltó zenekarból kérték kölcsön. A mű bemutatójának már sajtóvisszhangja is volt, a pozsonyi Pressburger Grenzbote 1898. február 25-i száma méltatja a fiatal szerző tehetségét: „A mű jól hangzik, a gondolatok logikusan sorakoznak egymás mellé. A darab lendületes, tehetségre vall.”⁵ Egy évvel később két hegedűre és brácsára írt *Esz dúr trióját* mutatták be, melyben a brácsa szólamát maga a szerző játszotta.

A nagyszombati diákevek alatt nagy hatással bírt Kodályra, hogy rendszeresen hangversenyeket látogatott Pozsonyban, és a székesegyház partitúráit is tanulmányozta. Figyelemre méltó tudatossággal haladt a tizenéves diák a célok felé kitzűzött úton. Szülei aggódtak amiatt, hogy túl sok időt fordít a zenére, ez azonban nem hatott negatívan a tanulmányaira, még a kevésbé kedvelt tárgyakból is jelest kapott. Németül, görögül jól beszélt, de szlovákul Galántán és Nagyszombatban sem tanult meg (csak később, a népzene gyűjtő útjain), ugyanis osztálytársai magyarul beszéltek, és magyar nyelvű oktatásban vett részt. Írt viszont egy dolgozatot Nagyszombat régi épületeinek latin nyelvű feliratairól, amellyel szülei örömeire pályadíjat nyert. Kodály Zoltán 1900 júniusában kiválóan érettségizett a nagyszombati Érseki Főgimnáziumban. Ezt követően került Pestre, ahol szülei tanácsára az Eötvös Kollégiumban folytatta tanulmányait magyar–német szakon, majd a budapesti Zeneakadémián.

KODÁLY NÉPDALGYŰJTÉSE A MAI SZLOVÁKIA TERÜLETÉN

Kodály a mai Szlovákia területén jelentős népdalgyűjtő munkát folytatott. Felvidéki népzene gyűjtéseit 1905-től 1920-ig végezte. Pozsony, Nyitra, Komárom, Bars, Hont, Nógrád és Gömör megyékbe látogatott el. Ez alatt a 15 év alatt megközelítőleg 2000 magyar és 140 szlovák népdalt gyűjtött össze.

1905 augusztusában kezdte meg népdalgyűjtő tevékenységét Galántán, majd a környező falvakban folytatta útját. Előtte a korábban megjelent népdalgyűjteményeket és Vikár Béla fonográfos felvételeit tanulmányozta. Egy hónap alatt 150 dallamot gyűjtött össze a Kis-

Duna és a Vág közti területről. Ekkor még nem vitt magával fonográfot. „Hátizsákkal a vállamon, bottal a kezemben és 50 koronával a zsebemben indultam el a Csallóközbe. Ott bolyongtam kialakult rendszer nélkül, embereket fogtam meg az utcán, hívtam énekelni a kocsmába és hallgattam az arató lányok dalát. Legfárasztóbbak voltak a füstös kocsmai szeánszok éjszakánként [...]”⁶ Az első utakon sok értékes tapasztalatot szerzett. Rájött például, hogy télen nagyobb sikerrel gyűjthet, mert akkor nem köti le az embereket a természetben végzett munka. A népdalgyűjtéshez miniszteri, illetve alispáni igazolásokra is szüksége volt a bizalmatlanság és zaklatások ellen. Így például 1907. október 5-i keltezéssel fennmaradt a belügyminiszter „Nyílt rendelete”, melyben Gömör és Kishont alispánjának az ajánlása található.

Kodály Mátyusföldtől északra, Zoborvidéken is megfordult, ahol fonográfval is rögzítette a hallott énekeket. A zoborvidéki utakon természeti, szociológiai, néprajzi és népzenei megfigyeléseket is végzett. Tapasztalatait, valamint az érdekes történeteket és az énekesek elbeszéléseit feljegyezte.⁷ 1911 januárjában tért vissza ismét Nyitra megyébe. Szalakuszban (Salakusy) szlovák, Menyhén (Mechenice) pedig magyar dalokat gyűjtött. Voltak helyek, ahová többször is visszatért, így kétszer járt Alsóbalogban, Alsócsitáron, Alsófalun, Babindálban, Deresken, Gicén, Licén, Gimeskosztolányon, Hontfüzesgyarmaton, Kisvisnyón, Mohin, Nagyszalontán, Szalakuszban, Szalócon, Szilicén, Vágfarkasdon, Vicsápapátin. Három alkalommal látogatott Bédre, Nyitraberencsre és Kolonba, négyszer járt Menyhén, ötször Nyitraegerszegen, Barslédecen, hatszor Zsérén, hétszer Gimesen.⁸ Ezek a gyűjtőutakon valódi kincsekre bukkant, ilyen volt például a *Magos kösziklának c.* dal is, melynek két változatát jegyezte le Szalai Zúza és a menyhei Fülöp Erzsébet előadásában.

Érdekes, hogy Kodály Zoltán és Bartók Béla szinte egy időben kezdték meg a szlovákiai népzene gyűjtő útjaikat. A felvidéki gyűjtés helyeit céltudatosan tervezték és osztották meg egymás közt. Ezért található csak elvétve egy-két gyűjtőhely, ahol mindketten megfordultak. Tudatos munkamódszerükről Kodály levele tanúskodik: „Felosztottuk egymás között a kutatási területeket, hogy tervszerűen dolgozhassunk. Időnként aztán összejöttünk, ki-ki magával hozta a tiszoriznyájában a gyűjtés eredményét [...]”⁹

1906 decemberében tették közzé a közös gyűjtés eredményeként napvilágot látott *Magyar népdalok* című ének-zongora kötetüket, amely a népdal-népszerűsítő céllal készült. A gyűjtemény húsz népdalt tartalmaz, melyek között számos Felvidéken gyűjtött dal is megtalálható.

A két népdalgyűjtő eltérő módszeréhez tartozott, hogy a „peremvidék-elv” alapján gyűjtő Kodály a történelmi Magyarország magyar lakta és legrégebbi településeire, tehát a felvidéki magyar népdalokra és a magyar hangszeres dallamokra összpontosított, Bartók figyelem pedig nagyobb mértékben a szlovák népzene felé irányult. Kodály egy Bartóknak címzett levelében 1907-ben ezt a következőképpen magyarázta: „Magam legelőbb a Zoborvidékkel végzek. Meddig tart majd, nem tudom. Aztán Komárom megyét nézem meg. És úgy fokozatosan nyomulok kelet felé, lehetőleg széles vonalban, északon mindig a tót határig [...] Ha marad még idő, a palócoknak megyek másfelől. Ha csak lehet, szeretném quazi kimetszeni a magyarságot a szomszéd népekből (tót, német, odébb majd rutén).”¹⁰

A hangszeres gyűjtésben is található a két alkotó munkájában eltérés. Bartók a szlovákiai magyar lakta vidékek közül Nagymegyeren és Ipolyságon gyűjtött hangszeres dallamokat, összpontosítva a duda és a kanásztülök játékának rögzítésére. Kodály a dudamuzsikán kívül gyűjtött furulyán és klarinéton előadott dallamokat is, valamint egy dallamot f trombitán, egy dallamot pedig E falkürtön. A Gömör megyei Zabarban egy citerán játszott dallamot is lejegyezt, a Hont megyei Zalabán pedig három füttyölt dallamot rögzített.

1920 után, az országhatárok átrajzolásával a nyelvhatárokon végzett addigi népzene gyűjtő utak folytatása már nem volt lehetséges.

A FELVIDÉKI NÉPDALGYŰJTÉS EREDMÉNYEI KODÁLY ZENETUDOMÁNYI TANULMÁNYAIBAN

A felvidéki gyűjtés hatást gyakorolt Kodály zenetudományi munkájára is. Az összegyűjtött és lejegyzett dallamok rendszerezéséről, összehasonlításáról, tanulmányozásáról különböző konferenciákon is beszámolt, illetve írásain keresztül is közzé tette a kutatásait. Így született meg 1906-ban a mintegy 1000 dal alapján megírt doktori disszertációja *A magyar népdal strófászerkezete* címmel, melyben a felvidéki gyűjtésből is merített. Az Etnographia c. folyóiratban három publikációja jelent meg: 1905-

ben a *Mátyusföldi gyűjtés* 13 közreadott dallammal, 1909-ben a *Zoborvidéki népszokások* és 1913-ban *Pótlék a Zoborvidéki népszokásokhoz* címmel. A *hitetlen férjben* egy Bereg megyei balladát rokonít egy Békés megyei magyar és két zoborvidéki tót változattal. A *Régi karácsonyi ének* c. művében a karácsonyi éjféle misék szokásait kutatta a Nyitra megyei Menyhe községben.

A MAI SZLOVÁKIA TERÜLETÉN GYŰJTÖTT NÉPZENE KODÁLY MŰVEIBEN

Az összegyűjtött népdalok hatással voltak Kodály zeneszerzői munkájára is. Az első felvidéki hatás még nem a népdalokat tükrözte, hanem a cigányzenét. A *Galántai táncok* c. szimfonikus költemény megírásában az egykori galántai Mihókék inspirálták. Kodály 1933-ban fejezte be a Tóth Aladár által gondúzó, derűs divertimentó muzsikának nevezett mű írását, melynek előszavában ez áll: „Híres volt akkor a galántai cigánybanda, Mihók primás alatt. De még híresebb lehetett 100 évvel azelőtt. 1800 táján Bécsben több füzet magyar tánc jelent meg. Egyikek címe így jelöli meg a forrását: „von verschiedenen Zigeuners aus Galantha” (különbféle galántai cigányoktól). Ma már hírmondó sem maradt belőlük. Hadd folytassa ez a kis mű a régi galántai hagyományt”.¹¹

A mai Szlovákia területén összegyűjtött népdalok jelentős részét Kodály kórusműveiben dolgozta fel. Így például az 1906-os gyűjtés eredménye a *Két zoborvidéki népdal*. 1917. január 5-én

mutatta be Lichtenberg Emil a Magyar Nők Keregyesülete és a budapesti Karés Zeneegyesület élén. A zoborvidéki gyűjtés élménye öt évtized múltán is eleven maradt. A *meghalok, meghalok* c. népdalt 1957-ben dolgozta fel szopránszólóra, 3-4 alténekesre és négyszólamú női karra. A *Mátrai képek* második dallama (*Már Vidróczki emlegeti a bankót...*) az 1906-os Gömör megyei gyűjtésből való. A táncfinálé dallamát (*Két tyúkom tavalyi*) a Nyitra megyei Zsérén gyűjtötte. Kodály a mai Szlovákia területén gyűjtött magyar népdalokat további kórusművekben is megszólaltatta: például a *Köszöntő* és *Gömöri dal* vegyeskari darabot; a *Nagyszalontai köszöntőt*, a *Három gömöri népdalt*, a *Jelenti magát Jézust*, az *Új esztendőt köszöntőt*, a *Villőt*. Kodály szerzeményeit felsorolva nem hagyhatjuk figyelmen kívül a *Bicinia Hungarica* c. sorozatát, melyet a valahai galántai népiskolák társainak ajánlott: „galántai népiskola, mezítlábas pajtásaim: rátok gondolva írtam ezeket. A ti hangotok cseng felém 50 év kódén át.”¹²

Kodály Zoltán 1943-ban már elismert művészként és pedagógusként Galántára látogatott, ami szintén maradandó élményt jelentett számára. A város vezetősége ugyanis „díszpolgárrá” fogadta őt. Az erről szóló dokumentumot 1943. május 30-án ünnepi keretek között adták át a mesternek, és a tiszteletére megközelítőleg 1000 énekes részvételével nagyszabású kórushangversenyt mutattak be. Kodály ünnepi beszédet mondott az összegyűlteknél, melyben szeretettel és tisztelettel

emlékezett a Galántán töltött gyermekkorára legszebb éveire. „Galántán 1943. május utolsó vasárnapján ezer gyermek dalolt össze, és zengett, zúgott a nagy Harmónia, amiben egyik voltak dalosok, hallgatók s a Mátyusföld egész békét váró népe [...]”¹³ Ilyen kivételes módon tisztelegve egymás előtt: a mester a dalos ajkú gyermekkori inspirálói előtt – és a galántai közönség a nagy zenész kivételes értékű „zenei hagyatéka” előtt.

JEGYZETEK:

¹ Kodály, Z.: *Visszatekintés I.*, Zeneműkiadó, Budapest 1979, 304.

² Kodály Zoltán hátrahagyott írásai 1. *Közélet, vallomások, zeneélet*. 1989, 179.

³ Uo.

⁴ Mikuláš Schneider-Trnavský (1881–1958) – szlovák zeneszerző, zenepedagógus, mindegyik szlovák népdalfeldolgozásai ismertek.

⁵ Grenzbote, Pressburg, 25. Feber 1898, Jahrgang: XVII.

⁶ Kodály Zoltán: In: Záreczky, L.: *Spomínane na Zoltána Kodálya z príležitosti 100. výročia jeho narodenia. Kodály Zoltánra emlékezünk születésének 100. évfordulóján*. MsNV a OV Csemadok, Galanta, 1982, 12.

⁷ Ezek a *Jegyzetek, Zoborvidék 1906* című tanulmányban jelentek meg.

⁸ Fennmaradt néhány énekes neve is azok közül, akiktől Kodály népdalokat gyűjtött: például a gimesi Reczika Terézé és a koloni Szalai Zuzáé.

⁹ Szalay, O.: *Kodály, a népzene kutató és tudományos műhelye*. AK, Budapest, 2004, 41.

¹⁰ Uo.

¹¹ Kodály, Z.: *Galántai táncok* – előszó, 1934.

¹² Kodály, Z.: *Bicinia Hungarica I.* – előszó, 1941.

¹³ Záreczky, L.: *Spomínane na Zoltána Kodálya z príležitosti 100. výročia jeho narodenia. Kodály Zoltánra emlékezünk születésének 100. évfordulóján*. MsNV a OV Csemadok, Galanta, 1982, 21.

